

ARAP BAHARI SONRASI DÖNEMDE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ORTA DOĞU VE AKDENİZ POLİTİKALARININ GELECEĞİ VE TÜRKİYE'NİN ROLÜ

Erhan AYZAZ*

ÖZET

Kuzey Afrika ve Orta Doğu'da yaşanan ayaklanmalar bölgeye yeni başlangıçlar ve değişimler getirmiştir. Avrupa Birliği(AB) dış politikasının bölge için önceki girişimleri başarısız olmakla beraber Arap Baharı olarak adlandırdığımız süreç, AB dış politikası adına zayıflıkları ve fırsatları aynı anda barındırmaktadır. Arap Baharı sonrası dönemde tarihi bağları ve coğrafi yakınlığı nedeniyle AB bölgenin dönüşümüne odaklanmalıdır. Bölgedeki sorunların sürdürülebilir çözümü AB'nin gündeminde her zaman önemli bir öncelik olmuştur. 1970'li yıllardan beri AB, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da bölgesel bir aktör olma arzusu göstermiştir. Fakat etkinliği tartışmalıdır. Bu çalışma AB'nin bölgede yaşanan değişimler doğrultusunda yenilenmesi gereken bölgesel politikalarının üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda çalışmaya tarihsel arka planın incelenmesi ile başlanılmıştır. Geçmişte AB her zaman bölgenin ekonomik gelişimi üzerinde durmuştur. Ancak, kurumsal yapısının karmaşıklığı ve ortak bir dış politikaya sahip olamaması nedeniyle, bölgede AB'nin rolü sınırlıdır. Çalışmanın ana düşüncesi Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan değişim ve dönüşümlerin AB için siyasal liberalleşme öncelikli komşuluk politikaların oluşturulması adına bir fırsat olabileceğini savunmakla birlikte Türkiye ve AB ortaklığının bölgenin geleceği için çok önemli olduğunu vurgulamaktır.

Anahtar Kelimeler: AB, Türkiye, Bölgesel Politikalar, Orta Doğu, Kuzey Afrika, Arap Baharı.

ABSTRACT

THE FUTURE OF THE EUROPEAN UNION'S MIDDLE EAST AND MEDITERRANEAN POLICES AND ROLE OF TURKEY AFTER THE ARAB SPRING

Recent uprising and demonstrations across the Middle East and North Africa have brought new beginnings and changes to the region. The EU (European Union)'s foreign policy has failed in its previous attempts toward the region. The Arab Spring exposes the number of weaknesses and opportunities for the EU's foreign policy in the Middle East. The EU should focus on the problems of the region because of its proximity and historical ties. Sustainable solution of the problems in the Middle East has always been an important priority on the agenda of the EU. Since 1970's, the

* Öğr. Gör., Yakın Doğu Üniversitesi, Avrupa Birliği İlişkileri Bölümü (eayaz@neu.edu.tr)
YDÜ Sosyal Bilimler Dergisi, C. VI, No. 1, (Nisan 2013)

Union started to show its desire to become an actor in the Middle East and North Africa. However the effectiveness of the EU is questionable. This study focuses on the need to renewed regional policies of the EU as well as analyzes historical background of the policies. In the past, the EU always focused on the economical development of the region. However, its role is limited because of its institutional weaknesses and lack of unity in its foreign and security policies. The fundamental arguments of this study are that these changes and transformations can be chance for rethinking of policies which covers political liberalization first and cooperation with Turkey is an essential for future of the EU in the Middle East and North Africa.

Keywords: *EU, Turkey, Regional Policies, Middle East, North Africa, Arab Spring.*

Giriş

Tunuslu üniversite mezunu seyyar satıcı Mohammed Bouazizi kendini kurban ederken Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da otoriter rejimlerin sonunu hazırlayacak gelişmelere neden olacağını şüphesiz ki tahmin etmiyordu. Bir kıvılcım ile başlayan bu halk hareketleri Akdeniz havzasındaki otoriter devlet modellerinin sonunu hazırladı. Soğuk Savaş döneminin ürünleri olan bölge liderleri artık işlevlerini yitirdi. Soğuk Savaş’ın sona ermesi, 11 Eylül saldırıları ve 2008 ekonomik krizi gibi gelişmeler “Arap Baharı” olarak adlandırılan süreç ile doğrudan veya dolaylı ilişkiye sahip, tarihi dönüm noktalarıdır. Tarihi değere sahip bu dönüm noktaları birbirini etkileyen kimi diğer önemli süreçleri meydana getirdi. Avrupa’da yükselen sağ eğilimli siyasal akımlar, Fransa, İngiltere, Yunanistan gibi ülkelerde meydana gelen sistem karşıtı gösteriler, Wall Street’i İşgal Et hareketinin Avrupa’ya ulaşması ve “Arap Baharı” gibi gelişmeler iki farklı bölgede, iki farklı sonuçların yukarıdaki aynı nedenlerden doğduğunun göstergesi olarak algılanabilir. Unutulmaması gereken gerçek bu dönemeçlerin her biri ayrı bir paradigma değişimine yol açmıştır. Bunlara Arap dünyasındaki yaşanan değişim ve Avrupa’da ortaya çıkan teknokrat hükümetler ile ardından düzenlenen seçimlerle birlikte koltuklarından olan Sarkozy, Berlusconi, gibi liderler değişimin başlangıcı veya tetiklenmesi bağlamında örnek olarak gösterilebilir.

Arap Ayaklanmalarının Nedenleri ve Uluslararası Aktörlerin Tutumu

Arap coğrafyasındaki halk hareketlerinin nedenleri iki ana düzlem üzerinde değerlendirilebilir. Bunlardan ilki kuşkusuz siyasal nedenlerdir. Mısır’da Hüsnü Mübarek gibi siyasal yaşantısı ‘Hür Subaylar Hareketi’ne kadar giden, Tunus’ta Bin Ali’nin Burgiba’dan sonra iktidarı ele alması, Albay Kaddafi’nin de darbe sonucu iktidara gelmesi ve Beşar Esad’ın babası Hafız Esad’ın yerini alması bölge ülkelerinde demokrasi anlamında sorunlar oluşturmuştur. Bu liderlerin yıl-

larca ülkelerini otoriter rejimlerle yönetmeleri kuşkusuz bölge insanının demokrasiye olan özleminin artmasına neden olmuştur. Ayrıca bu ülkelerde kurumsal dönüşümlerin, Soğuk Savaş sonrası dönemde sağlanamaması da çok önemli bir faktördür. Fakat Pandoranın Kutusu'nu açan durum 2008 ekonomik krizidir. Bölgede varolan toplumsal eşitsizlik 2008 krizinin ardından artarak devam etmiştir. Bu eşitsizlikten en fazla zarar gören sınıf olan genç nüfus da çareyi ayaklanmalarda aramaya başlamışlardır.

Bölgenin otoriter liderleri, devlet yapılanmaları ile halkları arasında ilişki kuramamışlardır. Bunun nedeni petrol zengini olan bölge ülkelerinin, devlet yapılanmaları içerisinde temsili adaleti sağlayacak siyasal kurumlara ihtiyaç duymamalarıdır. Devlet inşa süreçlerinde, Arabizmin bir tutkal işlevi görmesi amacı, aşiret sistemi, feodalitenin getirdiği akrabalık bağları, adam kayırmacılık, yolsuzluk gibi etkenler bölgede demokrasinin gelişmesindeki en büyük engeller olarak ortaya çıkmıştır. Mısır ve Tunus gibi yeraltı kaynakları açısından çok da zengin olmayan ülkeler ve liderleri ise devletin rant sağlayıcı mekanizmaları ile kişisel ve mezhepsel ilişkileri sayesinde –burada Suriye’de önemli bir örnek teşkil etmektedir- rejim yanlıları için ekonomik faydalar sağlamışlardır. Ekonomik modernleşme ile sağlanan gelişme rejim yanlıları tarafında yolsuzluğun, adam kayırmacılığın artmasına neden olmuş, bu da daha sert otoriter rejime doğru yönelen yönetim şekillenmelerine yol açmıştır. Güçlü otoriter rejimler de temel insan hakları ihlallerine daha sert şekilde devam etmişlerdir. Fakat yaşanmakta olan değişim hareketlerinin sonucunda beklenmesi gereken siyasal liberalleşme yakın zaman içinde mümkün gözükmemektedir.

Batı dünyasının bölgede oluşan değişim sinyallerini fark etmekte zorlandığı Batılı akademik çevrelerin moda konusu olmuştur. Tabii ki AB (Avrupa Birliği) bölgenin tek Batılı uluslararası aktörü değildir. Fakat Batı adına en etkisiz kalan yapı kuşkusuz AB'dir. Tarihte, Avrupa uzun yıllar boyu Orta Doğu'da etkin bir güç iken bugün bölgenin kontrolünü elinde bulunduran ABD (Amerika Birleşik Devletleri)'dir.¹ Akdeniz havzası ve Orta Doğu değişirken, ABD'nin bölge politikaları da değişimler içermektedir.² ABD'nin Orta Doğu coğrafyasındaki stratejik önceliği her zaman İsrail'in güvenliği ve komşuları ile ilişkileri, tarihsel bir İran çekincesi, Körfez ülkeleri ve Suudi Arabistan ile ticari, askeri ilişkileri olmuştur.

¹ Deniz Altınbaş, “Türkiye-AB-Orta Doğu Üçgeni”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 4, No. 2, 2010, s. 26.

² Richard Youngs ve Ana Echagüe, “Europe, the Mediterranean, the Middle East and the Need for Triangulation”, *The International Spectator*, Cilt 45, No. 3, s. 38.

Obama'nın başkanlığı döneminde Kuzey Afrika ve Akdeniz bölgesinde göreceli olarak ABD etkisinin azalmasından söz etmek mümkündür. Mısır dışındaki Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkeleri ABD için ikincil stratejik öneme sahiptir. Kuşkusuz bu değerlendirme yapılırken İsrail ile ABD'nin tarihsel bağlarının güçlülüğüne dayanarak, İsrail dışındaki ülkeler dikkate alınmıştır. Başkan Obama'nın Libya örneğinde olduğu gibi müdahaleyi tamamıyla Avrupalı müttefiklere bırakması bunun bir yansımasıdır. Tekrardan bir Müslüman ülkeye müdahalede ABD'nin lider rolü almak istememesi, Irak ve Afganistan'dan çekilme isteği ile yaşamakta olduğu ekonomik sorunlar bu geriden izleme rolünün en büyük etkileri olarak belirlenebilir. Ayrıca ABD'nin "Arap Baharı" bağlamında bu çekilmeler ile Orta Doğu hakları nezdinde kendi siyasal ve sistemsel meşruiyetini yeniden tesis etmek istemesi de önemli bir nedendir.³

Çin, Hindistan, Güney Kore gibi ülkelerin bölgede hızla büyüyen ekonomik çıkarları olmasına rağmen bölge için siyasal anlamdaki etkileri Çin haricinde yok olarak kabul edilebilecek seviyededir. Bu yalnızlaşmadan dolayı bölgenin demokratikleşmesinde, siyasal liberalleşmesinde AB en önemli uluslararası aktör olmaktadır. Fakat bunu tek başına gerçekleştirebilmesi de mümkün değildir.

Bu noktada bölgenin demokratikleşmesi adına yapıcı bir rol alması açısından AB'nin etkinliği büyük bir soru işaretidir. Değişimlerin her zaman bir risk taşıdığını unutmayan AB, aktif bir rol almakta zorlanmaktadır. Aynı zamanda ekonomik krizle boğuşan Birlik, Arap ayaklanmaları karşısında kurumsal olarak etkisiz kalmış, bölgesel oyuncu olma hedefinde dahi aşması gereken çok yolu bulunduğunu göstermiştir. Bölgedeki demokratik değişimleri sağlamada yardımcı olmak adına önerdiği ekonomik yardım paketleri, bölgenin ihtiyaçları göz önüne alındığında çok küçük bir yer tutmaktadır. Yaşamakta olduğu kriz daha cömert olmasını engellemektedir. Bir diğer önemli unsur da AB'nin Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerinin siyasi liberalleşmesine yardımcı olması açısından sunabileceği ve motive edici bir güç olabilecek olası kurumsal bir öneri sunamamasıdır. AB, 1993'den bu yana demokratik yönetimin güçlenmesi ve evrensel insan hakları normlarının yayılmasında, Kopenhag Kriterleri doğrultusunda merkez ve doğu Avrupa'daki aday devletlerine tam üyelik perspektifi vererek başarılı olmuştur.⁴ Bu ülkelerde yaşanan dönüşümleri, değişimleri ve siyasal, sosyo-ekonomik gelişimleri kolaylaştırmıştır. Aynı durum Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkeleri için

³ Göktürk Tüysüzöğlü, "Irak Bölünmenin Eşiğinden", *Radikal*, 14 Ocak 2012, s. 18.

⁴ William Hale, "Human Rights and Turkey's EU Accession Process: Internal and External Dynamics, 2005-10", *South European Society and Politics*, Cilt 16, No. 2, 2011, s. 325.

geçerli değildir. AB'nin bölge ülkelerine önerebileceği kurumsal yapılaşma çok sınırlıdır ve tam üyelik gibi bir hedefin yerini alması mümkün değildir. AB ile ikili ya da çoklu ilişkilerde yaşanan sınırlılık, ilişkilerin evrimleşmesinin engellerinden biridir. Bu bağlamda bölgede etkili bir siyasal, ekonomik ve kurumsal reformların sağlanabilmesi için AB'nin bölge üzerindeki politikalarını reforme etmesi ve yeni mekanizmalar yaratması gerekmektedir ki bu adımlar atılmaya başlanmıştır.

Üzerinde durulması gereken bir diğer önemli unsur AB'nin Barselona Süreci ve Avrupa Komşuluk Politikası ile bölgede ekonomik liberalleşmeyi ve istikrarı, siyasal liberalleşmeye tercih etmesi ve bölgenin otoriter liderlerine karşı bir nevi üç maymunu oynaması bölge halklarının güvenini kazanmakta zorlanmasına neden olmaktadır. Tüm bunlara 11 Eylül sonrası koşullar doğrultusunda, bölgenin siyasal liberalleşmesinin sağlanması ardından yaşanacak süreçte İslami hareketlerin güçlenerek çıkması kaygısını da eklediğimizde, karşılıklı bir güvensizlik ortamı oluşmaktadır. Bir başka deyişle, genel anlamda batı dünyası, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki göreceli istikrarı demokratik yönetim şekilleri yerine tercih etmiştir. Özellikle AB üyesi ülkelerin coğrafi yakınlığı bu tercihin en önemli nedenidir. Otoriter rejimleri destekleyerek ya da görmezden gelerek aslında AB üzerinde kurulduğu değerleri bölgede önemsememiştir.

Son olarak ortak bir dış ve güvenlik politikası geliştirme konusunda yaşadığı sıkıntılar, her üye devletin dış politika ve güvenlik politikalarında egemenliğini ulus-üstü bir otoriteye vermek konusundaki zorluklar bölgedeki AB etkisini en alt düzeye yakınlaştırmaktadır. Bu da bölgenin değerler ve normlar anlamında 'Avrupalılaşma' sürecini, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygılı, demokratik yönetim şekillerine uyan rejimlerin oluşmasında yardımcı olamamasına neden olmaktadır. Bu bağlamda durma noktasına gelen Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri için yeni bir fırsat olabilmesi açısından, Arap coğrafyasındaki değişim hareketleri ile Türkiye'nin bölgenin gelecek inşasındaki rolü mühim bir şekilde değer kazanmıştır. Türkiye'nin bölge üzerindeki siyasi argümanları son bir yıllık dönem haricinde 'yumuşak güç' unsurları üzerinden ilerlemekteydi. Türkiye'nin AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı), Avrupa Konseyi üyelikleri ve AB ile müzakere eden aday devlet statüsü bu 'yumuşak güç' kapsamlı dış politikasının kökenlerinin oluşmasındaki belki de en önemli unsurdur.⁵

⁵ Mustafa Kutlay ve Osman Bahadır Dinçer, "Arap Baharı, Türkiye-AB İşbirliğini Yeniden Ateşler mi?", *Analist*, Yıl 1, No. 3, s. 12.

Müzakere Sürecinin Canlanması Gerekliği

Bölgede etkisini yitirmekte olan Birlik ve üye devletleri için Türkiye önemli bir ülke konumuna getirmiştir. Bununla birlikte, Türkiye-AB süreci büyük bir durgunluk içindedir. AB müzakere süreçleri hiç bir zaman kolay olmamakla beraber Türkiye için çok daha zor geçen süreç olduğu kuşku götürmez bir gerçektir. Kıbrıs sorunu, Fransa ve Almanya'nın vizyon kısıtlı genişleme politikaları, Türkiye'nin önündeki en büyük engellerdir. Fakat geniş anlamda Türkiye'nin modernleşme sürecinde, AB'nin rolü çok önemlidir. Özellikle 1999 Helsinki Zirvesi ile aday devlet statüsüne geçildikten sonra Türkiye yapısal anlamda çok önemli reformlar gerçekleştirmiştir. Bunlara Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidar olduğu ilk yıllarda güçlü bir şekilde tutunduğu uyum paketleri ve ilerleme raporlarıyla kurumsal gelişmelerin, siyasal, ekonomik ve sosyal anlamdaki değişimlerin gerçekleşmesindeki en önemli motive edici unsur AB ile müzakere süreciydi. Fakat sağlaştırmış demokrasi anlamında Türkiye'nin daha önünde çok uzun bir yol olduğunu belirtmekte de fayda vardır. İşte bu sorunların çözümünde, AB üyeliği halen en önemli siyasi proje olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk yakın tarihi de gösteriyor ki kendini Batı ile anlamlandırmak, Türkiye için siyasi tarihinde Avrupa ve ABD ile yakın ilişkiler kurmak gibi bir anlam kazanıyor.⁶ Bu doğrultuda durma noktasına gelen Türkiye-AB ilişkilerinin canlanmasında her iki taraf da yaşanmakta olan süreci kazan-kazan politikaları anlamında değerlendirilmelidir. Türkiye'nin tarihi, bölgesel yakınlığı, sert güç ya da yumuşak güç anlamında AB'ye Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde sunabileceği katkıya karşılık, yeniden canlanmış müzakere süreci ile AB demokrasinin sağlaştması, hukukun üstünlüğü, insan hakları, azınlık hakları, ifade özgürlüğü ile kurumsal gelişme gibi konularda Türkiye'ye katkı sağlamaya yeniden başlayabilir. AB'nin rolü Türkiye'nin siyasal, sosyo-kültürel ve ekonomik anlamda yaşadığı dönüşümlerde görmezden gelinemeyecek kadar önemlidir. Türkiye'nin uluslararası anlamda sahip olduğu özel konumu doğu ile batı arasında yapıcı bir köprü görebilme yetkinliği AB'nin ulaşamadığı bölgelere, Türkiye'nin ulaşabilecek yeterliliğe bazı yapısal sorunlara rağmen sahip olması önemli bir avantajdır. Tekrarlanması gereken bölgede 'rol model' olması iddiasının yaşanmasında, Türkiye'nin gerçekleştirdiği reform süreçlerindeki AB katkısıdır.

Bu katkıların unutulması ve özellikle yaşamakta olduğu finansal kriz ile Sarkozy ve Merkel gibi liderlerin vizyon eksikliğine bağlı olarak Türkiye karşıtı

---

⁶ Yücel Bozdağlıoğlu, "Modernity, Identity and Turkey's Foreign Policy", *Insight Turkey*, Cilt 10, No. 1, 2008, s. 55.

politikaları, Türkiye’de AB müzakere sürecine olan desteği hem vatandaşlar düzeyinde, hem devlet kademelerinde çok azaltmıştır. AB’nin yaşamakta olduğu bu önemli kriz, aslında Maastricht kriterlerinin Yunanistan, İspanya, İtalya gibi ülkelerde uygulanamamasının sonucudur. Sadece durumsal değerlendirmeler ile AB karşıtlığını savunmak güncel gelişmelerin değerlendirilmesi olabilmektedir.⁷ Örneğin Yunanistan İnsani Gelişmişlik Endeksi 2011 raporunda 29’uncu, İspanya 23’üncü sırada iken, Türkiye 92’inci sıradadır.⁸ İşte tam bu nedenle, Türkiye’nin AB sürecini tekrar canlandırabilecek adımlar atması ve fırsatları kullanması gerekmektedir. İlişkilerin ilerlemesi, yeniden canlanması tek taraflı bir şekilde gerçekleşmeyeceği Fransa, Almanya, Yunanistan ve Güney Kıbrıs gibi üye devletlerin söylemlerinde ve uygulamalarında görülmektedir. Bu noktada Arap coğrafyasındaki gelişmeler ve ardından yaşanmakta olan değişim, dönüşüm sürecini her iki taraf bir fırsat olarak değerlendirebilir. AB’nin bölge için yeniden tasarlanması gereken politikalarında Türkiye çok önemli katkılar sunabilecek kapasiteye sahiptir. Türkiye’nin özel konumu, Avrupa için anahtar bir mesele olmakla beraber Türkiye ve AB bölgede ortak çıkar ve hedeflere sahiptir. Avrupalılaştırmış dış politika vizyonu ile bölgesel bir güç olma yolunda olan Türkiye ile AB bölgenin dönüşümde koordineli bir siyaset anlayışı ile daha aktif bir role sahip olabilirler.

AB’nin Akdeniz Vizyonu ve Politikalarının Geçmişi

Akdeniz Havzasındaki otoriter model yapıların ortadan kalkmaya başlaması ile AB’nin Akdeniz politikasının da radikal bir şekilde değişime ihtiyaç duyduğu ortaya çıkmıştır. Eski Orta Doğu düzeni için tasarlanmış olan politikalar, Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da yaşanan halk hareketlerinin ardından işlevini kaybetmiştir. AB bir paradigma değişimine ihtiyaç duymaktadır. Bölgede meydana gelen değişimler ile göreceli olarak sağlanan istikrar yada –statüko- artık daha istikrarsız ve sonu belli olmayan bir dönemece girmiştir ki bu da AB’yi doğrudan etkileyebilmektedir.

Orta Doğu’nun modern dünyadaki jeopolitik önemi büyük oranda enerji kaynaklarından kaynaklanır.⁹ Akdeniz havzası yani Kuzey Afrika ve Orta Doğu bölgesi, tarih boyunca Avrupa için çok önemli bir bölge olmuştur. Tabii ki bu gerçek AB için de geçerlidir. AB’nin Akdeniz bölgesine yönelik politikasının te-

⁷ Kutlay ve Dinçer, “Arap Baharı, Türkiye-AB İlişkileri”, s. 12-24.

⁸ Mehmet Altan, “Yunanistan Türkiye’ye Fark mı Atıyor?”, *Star*, 7 Kasım 2011. <http://www.star gazete.com/politika/yazar/mehmet-altan/yunanistan-turkiye-ye-fark-mi-atiyor-haber-395547.htm> (Erişim Tarihi: 1 Aralık 2011).

⁹ Altınbaş, “Türkiye-AB-Orta Doğu Üçgeni”, s. 24.

melleri 1960'lı ve 1970'li yıllarda atılmıştır. 1960'lı yıllarda Yunanistan, Türkiye, Lübnan ve Mısır gibi bölge ülkeleri ile imzalanan ikili antlaşmaların ardından, 1970'lerin ortasında “ Global Akdeniz Politikası” ile bölgeye yönelik politikalar ilk defa tek bir isim altında toplanmıştır. Böylece ikili ilişkilerden ziyade genel bir politika ana amaç olarak üye devletler tarafından benimsenmiştir. Bu politika bağlamında bölge ülkeleri ile ekonomik entegrasyonun sağlanması ana hedef olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile bölge için yürütülen politikalarda revizyon sağlanması amacıyla yeni kararlar alınmıştır. 1990 yılında Avrupa Konseyi, 1992-1996 yıllarını kapsayacak şekilde “Yenilenmiş Akdeniz Politikası” adı altında yeni bir politika başlatmıştır.¹⁰ Birliğin genişleme politikası Avrupa kıtasında yaşanan liberal ve politik liberalleşme süreçlerinde en etkili aracı olarak ortaya çıkmaktadır. AB kendi kurumsal yapısını, Avrupa değerlerini ve standartlarını üyelik hedefi doğrultusunda özellikle eski Varşova Paktı ülkelerine üyelik süreçlerinde başarılı bir şekilde ihraç etmiştir. Bu bölgelerin ekonomik, sosyo-kültürel ve siyasal anlamda daha da çabuk bir şekilde Avrupalılaşmasını sağlamıştır. Fakat aynı durum Avrupa'da olmayan coğrafyalarda kuşkusuz daha sınırlı bir yapısal durumdadır. Bu sınırlı yapı içinde en önemli adım, 1995 yılında Barselona Bildirgesi ile temelleri atılan Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'dır. Enerji kaynakları ve yolları, güvenlik politikası, yasadışı göç sorunu gibi nedenlere ticari beklentileri de ekleyerek bu bölgenin AB, genel anlamda Batı dünyası için önemini anlamlandırabiliriz.¹¹

Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Avrupa-Akdeniz Ortaklığı

Soğuk Savaş sürecinin sona ermesinin ardından Orta Doğu coğrafyası süper güçlerin rekabet alanlarının devam ettiği birkaç bölgeden biri olmuş olsa da, ABD bölgedeki rakipsiz hegemonyasını devam ettirmiştir.¹² Bu bağlamda AB'de Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından bölgedeki rekabette söz sahibi olabilmek adına 1995 yılında, Avro-Akdeniz Ortaklığı adını verdiği açılımı gerçekleştirmiştir. Barselona Süreci olarak anılan bu süreç, barışın, refahın ve ortaklığın sağlanması anlamında AB üye devletleri ile 12 Akdeniz ülkesi Cezayir, Güney Kıbrıs, İsrail, Lübnan, Malta, Mısır, Fas, Filistin Otoritesi, Suriye, Tunus, Türkiye ve Ür-

¹⁰ Savaş Biçer, “Avrupa Birliği'nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci”, Beril Dedeoğlu (der.), *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, İstanbul, Boyut Yayınları, s. 401-405.

¹¹ Thanos Dokos, “NATO's Mediterranean Dialogue: Prospects and Policy Recommendations” *ELIAMEP Policy Paper No 3*, 2003, s. 11.

¹² Rosemary Hollis, “Europe and the Middle East: Has the EU missed its Moment of Opportunity?”, *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 2, No. 2, 2011, s. 36.

dün'ü kapsamaktadır. Bölgesel bir entegrasyon doğrultusunda, Barcelona Deklarasyonu'nun ana amacını üç ana başlık altında toplayabiliriz:¹³

- 1- Siyasal ve güvenlik politikaları alanlarında diyalogunun güçlendirilmesi yoluyla ortak barış ve istikrar alanının tanımı,
- 2- Ekonomik ve mali ortaklık ile aşamalı olarak bir serbest ticaret bölgesi kurulması,
- 3- Kültürler arasında ve sivil toplumlar arasındaki ilişkiyi teşvik etmeyi amaçlanması, sosyal, kültürel ve insani ortaklık yoluyla halklar arasındaki ilişkinin cesaretlendirilmesidir.

Avrupa-Akdeniz Ortaklığı Soğuk Savaş sonrası dönemde, “yumuşak güç” unsurlarını temel almıştır. Bu doğrultuda ikili ortaklık antlaşmaları ile bölgesel politikaların koordineli bir şekilde yürütülmesi amaçlanmıştır. Barcelona Süreci bölgenin ekonomik liberalleşmesiyle birlikte aşamalı olarak siyasal liberalleşmesini hızlandırma hedefinde başarılı olamamıştır. Çok taraflı kurumsal çatı amaçlanan bölgesel ekonomik bütünleşme ve ortak değerler doğrultusunda çatışmaların çözümü ile oluşturulmak istenen barış alanı sağlanamamıştır. Barcelona Süreci doğrultusunda desteklenen Güney Akdeniz ülkelerinin kendi aralarındaki bütünleşmesi ve bu bütünleşme ile eş zamanlı olarak bölgeler arası kuzey-güney bütünleşmesi bölgesel çatışmalardan en büyük zararı görmüştür. Arap-İsrail çatışmasının devam etmesi güney Akdeniz ülkelerinin kendi bölgesel ortaklıklarını yaratmak adına en büyük engel olduğu gibi, aynı zamanda Avrupa-Akdeniz diyalogu içinde aynı engellemeyi yaratmıştır. Neo-fonksiyonalizm mantığı üzerine inşa edilen süreç, bölgenin yapısal dönüşümüne sınırlı bir katkı sunsa da bütünsel anlamda başarılı bir sonuç sağlayamamıştır. Bu sınırlı katkı da özel sektörün gelişmesi ve Avrupa'dan doğrudan yatırımın cesaretlendirilmesi gibi alanlarda olmuştur. MEDA (Mediterranean Economic Development Area) programı, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı projesinin en önemli finansal enstrümanıdır. MEDA programı çerçevesinde bölge için 5,3 milyar Euro tahsis edilmiştir.¹⁴ Bununlar birlikte 2010 yılına kadar oluşturulması hedeflenmiş olan Avrupa-Akdeniz Serbest Ticaret Alanı -ki Barcelona sürecinin belki de en büyük amacıdır- kurulamamıştır. Ekonomik kalkınma ile siyasal reformların yaşanacağı beklentisinin daha ilk adımda sekteye

¹³ *Barcelona Declaration and Euro-Mediterranean Partnership*, Barcelona, Avrupa Birliği, Kasım 1995, http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations/relations_with_third_countries/mediterranean_partner_countries/r15001_en.htm (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2012).

¹⁴ Susan Senior Nello, *The European Union. Economics, Policies and History*, Berkshire, The McGraw-Hill Education, 2005, s. 384.

uğramıştır. İki bölge arasında siyasal, sosyal ve kültürel anlamdaki orantısızlıkların devam etmesi de bu başarısızlıktaki nedenlerden biridir.

Yeni Yüzyıl ve Avrupa Komşuluk Politikası

Avrupa için 21. yüzyıl AB'nin coğrafi olarak en büyük genişlemesi vizyonu ile başlamıştır. Bu genişleme AB'yi yapısal anlamda değiştireceği gibi coğrafi olarak da çok daha geniş bir alanda var olmasına neden olacaktı. Genişleme politikası AB adına yeni komşu devletler ve bölgeler demektir. Aynı zamanda da ABD'nin Afganistan ve Irak'a askeri müdahalede bulunması ile İran'ın ve Türkiye'nin Akdeniz bölgesinde artan etkileri AB'nin bölgede daha aktif olma çabalarının diğer önemli nedenleri olarak sıralanabilir. Komisyon tarafından 2003 yılında başlatılan Avrupa Komşuluk Politikası süreci, 2004 genişlemesi ile oluşturduğu yeni yapıya Birliği hazırlamak ve genişleme sonrası dönem AB politikalarını komşu devletler ile işbirliği çerçevesinde geliştirmektir. Avrupa Komşuluk Politikası'nın ana amacı, 2003 yılında ki Avrupa Güvenlik Stratejisi belgesinde de bahsedilen AB etrafında "iyi yönetilen ülkeler halkası"¹⁵ oluşması sürecine yardımcı olmaktır. Aynı belgede bahsedilen "başarısız devletler" kavramının Avrupa güvenliğini doğrudan tehdit edici bir olgu olarak algılandığını belirtmekte fayda vardır. Bu bağlamda bölgede istikrar ve güven ortamını sağlayacak şekilde tam üyelik perspektifi verilemeyecek ülkelere iyi bir alternatif olması adına Avrupa Komşuluk Politikası geliştirilmiştir. Komşuluk Politikasının ana amacı yeni bir genişleme değil, yeni komşular ile ilişkilerin güçlendirilmesi, istikrar, refah seviyesinin artması, güvenlik anlamında ortak politikalar yaratmaktır. Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında Azerbaycan, Beyaz Rusya, Cezayir, Ermenistan, Fas, Filistin Otoritesi, Gürcistan, İsrail, Lübnan, Mısır, Moldova, Suriye, Tunus, Ukrayna ve Ürdün vardır. Bulgaristan, Romanya, Türkiye gibi ülkeler o yıllarda aday devlet statüsünde olduklarından ve Balkan ülkeleri de ileride potansiyel aday devlet statüsü elde edebileceklerinden Avrupa Komşuluk Politikası'na dâhil edilmemişlerdir. Bu politika Barselona Süreci'nin yerini almamış, birbirlerini tamamlayıcı olmaları hedeflenmiştir. AB'nin komşu ülkeleri ile imzaladığı 'Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmaları' ile 'Ortaklık Anlaşmaları' doğrultusunda imzalanan Eylem Planları, Avrupa Komşuluk Politikasının belirleyici yasal dayanağını oluşturmaktadır. Eylem Planları yaşanılacak gelişmelerin ardından imzalanılan Komşuluk Anlaşması'ndan önceki adımdır.

¹⁵ Javier Solana, "A Secure Europe in a Better World, European Security Strategy," Brüksel, Avrupa Birliği, Aralık 2003, s. 8.

Avrupa Komşuluk Politikası çerçevesinde AB ile bölge ülkeleri arasındaki ticaret hacmi genişlemiştir. Fakat ekonomik liberalleşme öncelikli politikalar otoriter devlet yapılanmaları ile oluşturulmuştur. Bu öncelik de yolsuzluk, adam kayırma, akrabalık-aşiret ilişkilerine dayalı otoriter rejimlerde refahın halka yayılmamasına neden olmuş, bölge liderleri etrafında bir zümrenin daha da zengin olmasına yol açmıştır. AB kendi bütünleşmesinden yola çıkarak, ekonomik bütünleşmenin ardından yaşanılacak siyasi bütünleşme hedefinde bu politika özelinde de bölgede başarılı olamamıştır. Aksine bölge halkları gözünde AB'nin sorumluluğu sorununu doğurmuştur.

Avrupa Komşuluk Politikası'nın nihai amacı olan Avrupalılaştırmanın genişleme dışı bir alternatif ile yakın-çevre ülkelere ulaşması adına başarısız olmuş, siyasi, ekonomik ve kurumsal reformları Avrupa standartlarına ulaştırma anlamında dönüştürücü bir öncelik veya mekanizma olamamıştır. Ayrıca, AB'nin yumuşak güç üzerine geliştirdiği bölge politikalarının dahi başarısız olması, AB'nin bölgesel çatışmaların çözülmesinde ki "bölgesel güç" ve "küresel oyuncu" olmasında ki iddiasına büyük oranda zarar verdiğinin de unutulmaması gerekir.

Başarılı Olamayan Akdeniz Politikalarının Devamı ve Fransa'nın Akdeniz Politikalarına Önderlik Etmesindeki Arzusu

Avrupa-Akdeniz ilişkilerinin geliştirilmesi her zaman Birlik ve üye devletleri içinde önemli olmuştur. Bu nedenle Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin pragmatik ve gündelik politikaları neticesinde ilk olarak 2007 yılında seçim kampanyasında açıkladığı Akdeniz için Birlik yada Akdeniz Birliği projesi makale içerisinde daha önce konu ettiğimiz Barselona Süreci ve Avrupa Komşuluk Politikası ile birlikte değerlendirilmesi gereken, daha önceki politikaların değişikliğe uğraması amaçlanmış şekli ile bölgeye yönelik bir stratejik açılımdır. Akdeniz için Birlik projesi Sarkozy seçimleri kazandıktan sonra 2008 yılında hayata geçirildi. Libya hariç Akdeniz'e kıyısı bulunan tüm ülkeler Sarkozy önderliğinde başlatılan bu yeni projenin ilk konferansına katıldılar. Böylece 1972 yılındaki Küresel Akdeniz Politikası'ndan sonra bir kez daha Fransa önderliğinde ve inisiyatifinde Avrupa için yeni bir Akdeniz politikasının temelleri atılmış oldu.¹⁶

Akdeniz için Birlik projesini başlatan 2008 Paris Bildirgesi de 1995 yılındaki Barselona Bildirgesi ile aynı amaçlar doğrultusunda bir bildirgedir. Bu yeni

¹⁶ Federica Bichi, "The Union for Mediterranean, or the Changing Context of Euro-Mediterranean Relations", *Mediterranean Politics*, Cilt 16, No. 1, 2011, s. 5.

girişimin amacını da güvenlik, ekonomik kalkınma, enerji ve göç gibi konularda birlik oluşturmak olarak özetleyebiliriz.¹⁷ Fakat unutulmaması gereken konu Sarkozy'nin Akdeniz konusunu AB'nin gündemine dolaylı olarak koymasındır. Fransa'nın önderliğindeki bu yeni proje öncelikle Almanya ile kuzey ve doğu Avrupa ülkeleri ve diğer AB ülkeleri tarafından da hoş karşılanmamıştır. Almanya projesi AB'nin bölgeye yönelik politikalarına alternatif olarak gördüğü gibi aynı zamanda AB'nin kendisine bir alternatif olabileme riskinden ve sadece Fransa'nın bölgesel çıkarları için yaratılmış bir proje olması algısından dolayı bu projeye karşı durmaktaydı.

AB'nin daha önceki Akdeniz politikalarındaki başarısızlığı bu yeni girişimin en önemli nedenlerinden biridir. Merkezinin Barselona'da olmasına karar verilen bu girişimin katılımcıları 27 AB üyesi ülke ile Arnavutluk, Bosna-Hersek, Cezayir, Fas, Filistin Otoritesi, Hırvatistan, İsrail, Mısır, Moritanya, Monako, Tunus, Karadağ, Lübnan, Türkiye, Suriye ve Ürdün'dür. Birçok Arap ülkesi, Sarkozy'nin projesinin ilk konferansına katılsalar da projeye kuşkuyla baktılar. Özellikle Fransa'nın kolonisel bölge tarihi bu kuşkuların ana hattını oluşturmakla birlikte daha önceki Akdeniz politikalarının Arap coğrafyasında yaşattığı tatminsizlik bir diğer önemli faktördür.

Fransa'nın yeni Akdeniz politikalarına önderlik etmek arzusu bölge ile ilgili politikalarının Sarkozy'nin tek elde yönetmesi anlamına geleceği çekincesi Akdeniz'in iki yakasında da çok egemen bir görüş idi. Kaddafi Libya'sı bu oluşum içinde yer almamayı tercih etmiştir. Akdeniz için Birlik projesi Kaddafi'ye göre çok önem verdiği Afrika Birliği'ni ve Arap Birliği'ni zayıflatabileceği için Libya bu girişimde yer almamıştır.

Türkiye imtiyazlı ortaklık gibi söylemlerin ardından Sarkozy tarafından bu projenin yaratılmasına kuşku ile bakmış, tam üyelik perspektifine karşı yeni bir alternatif teşkil ettiği endişesi hâkim olmuştur. Akdeniz için Birlik projesi Suriye, Lübnan, İsrail ve Filistin liderlerinin aynı masada oturabilmesi açısından önemli bir girişim olabilirdi. Fakat tüm Akdeniz politikalarının sekteye uğramasında etkili olan Arap-İsrail çatışması, bu yeni projenin ilerleme sürecinin de önündeki en büyük engeli olmuştur. Sarkozy'nin tüm bu diplomatik çabalarına rağmen, İsrail'in 2006 yılındaki Lübnan işgali, 2009 yılındaki "Dökme Kurşun Operasyonu" gibi askeri operasyonları, Doğu Kudüs'e 1300 adet yeni yerleşimler inşaat edece-

¹⁷ Ceyda Karan, "Sarkozy'nin 'Cheval'i ve Akdeniz Birliği", *Radikal*, 16 Temmuz 2007. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=227037> (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2012).

ğini açıklaması¹⁸ ile birlikte Arap-İsrail ilişkilerinin gerilemesi ve normalleşmenin aksi yönünde seyretmesi, Arap devletlerinin planlanan zirveleri boykot etmesi, “Arap Baharı” olarak adlandırdığımız süreç başlamadan önce Avrupa’da yaşanmaya başlayan ekonomik kriz ile birlikte AB’nin daha çok kendi iç sorunlarına yoğunlaşması bu girişimin de başarılı olmak adına bir gelişimin gösterememesinin nedenleri arasında sayılabilir. Tüm bunlara AB’ye özgü ortak dış politika üretmemesi sorunu, zaten var olmayan ortak bir Akdeniz söylemi ve kurumlaşmasının karmaşık yapısı ile proje “donmuş” bir hal almıştır.¹⁹ Akdeniz için Birlik projesi de buna hızlı bir şekilde reaksiyon gösterecek durumda değildir.²⁰

Arap liderlerinin tepkilerinden de açıkça anlaşılacağı gibi Barselona Süreci ile Komşuluk Politikasının yapısından dolayı Arap dünyasında eşit bir ortaklık yapısının oluşmaması algısı²¹ da ilişkilerin derinleşmesine olumsuz anlamda etkisi olmuştur. Fakat Akdeniz için Birlik projesinin başarısızlığı, Lizbon Antlaşması’nın imzalanması ile arzu edilen daha aktive edilmiş ve uyumlu dış politika mekanizmaları yaratma açısından “Arap Baharı” yeni politikaların oluşması ve test edilmesi için bir fırsat olabilmelidir. Fakat Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) oluşturmak adına Lizbon Antlaşması’yla yapılan değişikliklerin, 27 üye devlet tarafından kabulü dahi çok taraflı sorunların çözümünü mümkün kılmamaktadır.²²

AB’nin Orta Doğu ve Kuzey Akdeniz Politikalarının Yenilenmesi Gerekliği

Makale içerisinde bir kaç defa değindiğimiz Avrupa ile Arap coğrafyasının ilişkisi gerek tarihi nedenler, gerek birbirine yakın coğrafyalar olması ve bu bağlamda Avrupa kıtasının her dönemde bağlı olduğu coğrafyaya günümüzde enerji anlamında da bağlılığının bulunması bölgenin önemini daha da arttırmıştır. Kuzey Afrika ve Orta Doğu’da başlayan halk hareketleri süreci bölge için kabul edilen uzun dönemli doğruları sallamaya başlamıştır.²³ Bu doğrulardan en önemlisi tüm liberal söylemlerine karşın bölgedeki otoriter rejimleri destekleyen öncelikli role

¹⁸ Euronews, “İsrail Doğu Kudüs’e 1300 Yeni Konut Onayı Verdi”, 9 Aralık 2010, <http://tr.euronews.net/2010/11/09/israil-dogu-kudus-e-1300-yeni-konut-onayi-verdi/> (Erişim Tarihi: 25 Ocak 2012).

¹⁹ Bichi, “The Union for Mediterranean”, s. 17.

²⁰ Ibid., s. 17.

²¹ Oliver Schlumberger, “The Ties that do not Bind: The Union for the Mediterranean and Future of Euro-Arab Relations”, *Mediterranean Politics*, Cilt 16, No. 1, 2011, s. 139.

²² Hollis, “Europe and the Middle East”, s. 36.

²³ Nathalie Tocci ve Jean-Pierre Cassarino, “Rethinking the EU’s Mediterranean Policies Post-1/11”, Working Papers, *Instituto Affari Internazionali*, March 2011, s. 2.

bölgenin dış aktörleri olan ABD ile AB'nin sahip olmasıdır.²⁴ Bu bağlamda AB'nin Arap dünyasında yaşanmakta olan bu ayaklanmalar karşısında bir politika ve söylem değişikliğine ihtiyacı vardır. Soğuk Savaş sonrası ile 11 Eylül saldırılarının ardından yaratılan bölgesel politikalar işlevsel olamamıştır. Bölgedeki otoriter yapının dönüşmesinde köktenci İslami hareketlerin güçlenmesi endişesi, yasadışı göçün artması ve terörist örgütlenmelerin kendine rahat hareket alanı bulabilmesi gibi çekinceler ile başarılı olunamamıştır. Artık bu ayaklanma serilerinin ardından geçmişteki politikaların Arap dünyası ile AB'nin ilişkilerinin geleceğinde etkili olmaları daha da zorlaşmıştır. Geçmişten ders çıkararak bölgenin dönüşümünde yardımcı olacak yeni mekanizmalar yaratılmalıdır. Bölgenin istikrarsız yapıya dönüşmesi kuşkusuz sadece AB için bir sorun değildir. 21. yy dünyası artık poly-sentrik bir yapıya sahiptir. Bu yüzden bölgedeki sorunların çözümünde AB'yi tek başına her şeyi başaramayacağı bir durumla karşılaştırmaktadır. Zaten ortak dış ve güvenlik politikası üretiminde de AB çok büyük zorluklar yaşamaktadır. ABD, Çin, Hindistan, Rusya gibi devletler, BM (Birleşmiş Milletler), AGİT, Arap Birliği gibi çeşitli uluslararası ve bölgesel organizasyonlar bölgenin dönüşümüne katkı sunmalıdır. Fakat AB'nin coğrafi yakınlığı, ticari bağları, göç sorunu, enerji kaynaklarının güvenliği, bölge kaynaklı terörizm, kendine has kurumsal yapısı ve yaşadığı ekonomik kriz gibi nedenlerden dolayı hızlıca yeniden politika oluşturma ihtiyacı diğer uluslararası aktörlere göre daha fazladır.

Genel anlamda ekonomik liberalleşme üzerine inşa edilen “Arap Baharı” öncesi paradigmanın siyasal liberalleşmeyi unutmamasının en önemli kanıtı, yaşanan bu halk hareketlerindeki söylemlerdir. Ayaklanmaların tek nedeni ekonomik zorluklar değildir. Yeni nesil Arap nüfusu daha politik ve pragmatik bir yapıya sahip, teknolojiyi daha iyi kullanan, dünyanın başka coğrafyalarındaki yaşlılarının yaşam standartlarından haberleri olan bir nesildir. Bu bağlamda AB daha pro-aktif bir politikaya ihtiyaç duymaktadır ve daha aktif bir AB'nin bölge halkları gözündeki kabul edilebilirliği de aynı oranda artacaktır.

Arap coğrafyası için sağlam demokrasi ve ortak çıkarlara ulaşma adına en iyi örnek olabilecek yapı sorunlarına rağmen kuşkusuz AB'nin kendisidir. Önceki paradigma ile bölgede istikrarı sağlamak adına göz yumulan otoriter yapıların yıkılması şuan ki reel-politik olarak karşımıza çıkmıştır. Bu yeni duruma göre yeni mekanizmalar yaratılması gerekmektedir. AB ve ABD bölgenin dönüşümüne katkı sunabilecek olmalarına rağmen eskisi gibi olayların gidişatına yön verecek kapasitelerini kaybetmişlerdir. NATO müdahalesi olmasaydı Libya'da

---

²⁴ Ibid., s. 2.

Kaddafi'nin devrilmesi bu kadar çabuk olamayacaktı.²⁵ Fakat Kaddafi sonrası Libya'ya baktığımızda anarşi ve aşiretler arası bölünmüş bir ülke ile bunu engelleyemeyen bir batı dünyası karşımıza çıkmaktadır, belki de Libya'da yeni bir diktatörlük ya da demokratik bir sistem doğacaktır, fakat bunu Avrupa ile NATO değil, Libyalıların kendileri karar vereceklerdir.²⁶ Bununla birlikte unutulmaması gereken bölge haklarının yapacakları seçimlere yardımcı olması gereken Batılı devlet ya da kurumların katkısı sorgulanabilir olsa dahi bu sorumluluktan kaçmaları gerekliliğidir.

Şu an yaşanmakta olan, Batı dünyasının bölgede yeteri kadar sorumluluk almadığı veya alamadığı gerçeğidir. Dönüşümler ve değişimler her zaman riskli olabilir. Bu doğrultuda özellikle AB bölgenin dönüşümüne katkı sunmada ilgisiz kalmış ve sorumluluk almamıştır. 2011 yılının mart ayında Avrupa Komisyonu, Avrupa Konseyi, Avrupa Parlamentosu, Ekonomik ve Sosyal Komite, Bölgeler Komitesi ile birlikte Birliğin Dış ilişkiler ve Güvenlik Politikalarından Sorumlu Yüksek Temsilcisi Bayan Catherine Ashton tarafından açıklanan "Güney Akdeniz ile Demokrasi ve Paylaşılan Refah için Ortaklık" adlı plan ile bölgedeki dönüşüme yeni bir model ile yardımcı olacağını vaat etmiştir.²⁷ Ortaklık her ne kadar bölgede yeni bir paradigma değişimi vaat etmekteyse de eskinin yeniden paketlenmiş ve yeni bir dille yazılmış hali olmaktan öteye gidememektedir. Bu yeni ortaklık belgesi bölgedeki dönüşümün gereksinim duyduğu alanları demokratikleşme, kurumsallaşma, sivil toplum desteği ve ekonomik gelişme üzerinde değerlendirmiştir.²⁸ Bunlara ek olarak alt başlıklar halinde insan hakları, azınlık hakları, anayasal reformlar ve hukukun üstünlüğü, temel özgürlükler gibi alanlarda da dönüşümün sağlanması gerektiği açıktır. Tüm bunlara rağmen bu yeni ortaklıkta daha önceki politikaların devamı gibi aynı söylem ve model üzerinden istikrarı sağlamaya çalışmaktadır. Ayrıca öncekilerde de olduğu gibi uygulamada sıkıntı yaşamaktadır ve yaşamaya devam edecektir, ilişkilerdeki güçlü bir uygulatıcı mekanizma eksikliği hala en büyük problem olmaya devam etmektedir.

Son yıllarda olduğu gibi bölgeye dışarıdan uygulanan demokratikleşme adına yapılan baskıları rejimler kendi çıkarları doğrultusunda kullandılar ve daha

²⁵ Volker Perthes, "Europe and the Arab Spring", *Survival*, Cilt 53, No. 6, 2011, s. 73.

²⁶ *Ibid.*, s. 73.

²⁷ *Partnership for Democracy and Shared Prosperity with the Southern Mediterranean*, Brüksel, Avrupa Komisyonu, Mart 2011, http://eeas.europa.eu/euromed/docs/com2011_200_en.pdf, (Erişim Tarihi: 16 Şubat 2012).

²⁸ Tobias Schumacher, "The EU and the Arab Spring: Between Spectatorship and Actorness", *Insight Turkey*, Cilt 13, No. 3, 2011, s. 109.

da otoriter bir yapıya doğru değiştiler. Bu yaşanmakta olan süreç için geçerliliği artırarak korumaktadır. Şu an Suriye’de gerçekleşen süreç bunun en iyi kanıtı olmaktadır. Demokratikleşme adına zorlayıcı bir mekanizma eksikliği ile Batı dünyasının demokratikleşme çağrılarına karşı Esad daha fazla şiddet uygulamakta ve güç kullanımında daha sert bir politika geliştirmektedir. Ayrıca yeni ortaklık önceki Barselona Süreci ve Komşuluk Politikaları gibi modelleşmesinin önemli bir kısmını ekonomik liberalleşmeye ayırmaktadır. Neo-liberal, kapitalist pazar ekonomisi, ekonomik büyüme, özelleştirmelerin önemi gibi makro-ekonomik gelişmelerin bölgenin demokratikleşmesine yardımcı olmadığı gerçeği ne yazık ki unutulmuştur. Bu makro-ekonomik büyümeler bölgedeki otoriter yapılar ile sağlanmaktaydı. Arap Bahar olarak tarihe geçen bu süreçte ayaklanmaların ekonomik nedenleri sosyal adaletsizlik, adil gelir dağılımının olmayışı gibi mikro-ekonomik gerçeklerdir.²⁹ Bölge ülkelerinin nüfuslarının yaş ortalaması çok gençtir. Mısır, Fas, Suriye ve diğer bölge ülkelerinde, nüfusun % 20’si işgücü piyasasına önmüzdeki 10 yıl içerisinde gireceklerdir.³⁰ Bu ve benzeri nedenler ile mikro-ekonomik gelişme sağlanmalı, gençlere iş yaratacak politikalar geliştirilmesinde sadece AB değil, tüm uluslararası aktörler ortak çalışmalıdır.

Farklı Senaryolar ve Çok Taraflı Yaklaşım

Yaşanmakta olan ve demokratikleşme adına başlayan bu ayaklanmalar karşımıza tek bir senaryoyu çıkarmamaktadır. Tunus ve Mısır’da asker liderlerin devrilmesine, geçiş sürecinin başlamasına izin verdi. Fakat Tunus’ta asker sivilleşmeye doğru oluşan süreci desteklerken, Mısır’da tam tersi oldu. Libya ve Suriye’de rejim vatandaşlarına karşı sertleşerek, ölümler gerçekleştirdi. Libya’da Kaddafi NATO yardımı ile iktidardan düşerken, Libya büyük bir kaosa doğru sürüklendi. Suriye’de olayların çıkmasından bu yana birçok insan hayatını kaybetmesine rağmen, rejim hala ayakta durmakta ve bir müdahale gerçekleşmemiştir. Libya’da çok hızlı bir şekilde davranan uluslararası aktörler, Suriye örneğinde aksine çok yavaş davranmayı tercih ettiler. Bunda Suriye’nin Orta Doğu coğrafyasında çok stratejik bir konuma sahip olması en büyük nedendir. Suriye’de yaşanacak olası değişimin Orta Doğu’da önemli dengelerin kırılmasına yol açabileceği ihtimali yüksektir. İsrail, Lübnan, Türkiye ile komşu, İran, Irak gibi bölgesel sorunların kaynağında Suriye çok önemli bir yer tutmaktadır. Suriye’de henüz senaryonun sonu gelmemiştir. Son senaryo Fas ile Ürdün’de yaşananlardır. Bu iki ülkede reform talepleri doğrultusunda yumuşak tutum sergileyen ve göreceli ola-

²⁹ Ibid., s. 111.

³⁰ Perthes, “Europe and the Arab Spring”, s. 76.

rak liberal reformları gerçekleştiren rejimleri görmekteyiz. Bölgedeki tüm aktörlerin, farklı dinamikler taşıdığı için yaşanması arzu edilen değişim ve dönüşüm farklı şekillerde ortaya çıkmaktadır. Yukarıda bahsedilen birbirinden farklı dinamikler ile yaşanmakta olan farklı süreçlere tek bir politika ile yön vermek maalesef başarılı bir süreç getiremeyecektir. AB bölgenin aktörlerinin dinamikleri ile uyumlu bir politika geliştirmelidir. Tunus'ta yaşanan süreç ile Libya'da ya da Mısır'da yaşananların birbirinden çok farklı seyir seyretmesi gibi AB'de farklı dinamiklere uygun politikalar geliştirmelidir.

Bölgede değişimin başladığı ve daha yumuşak ilerlediği Tunus AB'nin önceliğinde olmalıdır. Örneğin sivil toplumun desteklenmesi, insan haklarının gelişimi, asker üzerindeki sivil kontrolün sağlanması, hukukun üstünlüğü gibi değerlerin sağlanmasını sağlayacak yerel kurumların inşasının daha kolay olacağı Tunus'ta başarılı olma olasılığı diğer bölge ülkelerine göre çok daha olasıdır. Bunun neticesinde sağlanacak başarılı bir Tunus demokratikleşme süreci de ayaklanmaların başlamasında öncü olan Tunus'un demokrasinin sağlanmasında da örnek olabilmesini sağlayacaktır. Böylece genel bir bölge politikasından ziyade, çok yönlü ve tüm aktörlerin dinamiklerine göre farklı politikaların oluşmasının yolu açılabilir. Bunu yaparken de AB diğer uluslararası kurumlar ve devletler ile koordineli bir şekilde hareket etmelidir.

Yaşanmakta olan değişim sürecinin başarısızlık ile sona erecek olması, istikrarsızlık ve güvensizliği aynı anda getirecektir. Bu nedenle Arap Baharı AB ve ABD'ye birlikte hareket edebilme olanağı sunmaktadır. Bölgenin istikrarsızlaşması transatlantik ilişkilerinde etkilenmesi sonucunu doğurabilir. Avrupa'nın bölgeye olan yakınlığı, önemli ticari bağları ile ABD'nin enerji yollarının güvenliği ve terörizm gibi nedenlerden dolayı birbirlerini tamamlayıcı bir rol ile bölgede daha etkili mekanizmalar geliştirmelidirler. Yalnız bu rol Mayıs 2011, G-8 liderler zirvesinde ardından oluşturulan Deauville Ortaklığı'nda olduğu üzere sadece ekonomik yardımlar ile sınırlı kalmamalıdır. Bölgenin siyasi modernleşmesinde direkt katkı sunacak mekanizmalar geliştirilmelidir. Bunu yaparken de bölgesel güçlerin potansiyellerinin de kullanılması gerekliliği ortaya çıkmakta, Türkiye, Katar, Körfez ülkeleri gibi bölgesel aktörler önemli bir role sahip olmaya başlamışlardır.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da Türkiye ile AB Ortaklığı

Avrupalılar için Soğuk Savaş süreci koşullarında Sovyetler Birliği'nin 'çevrelenmesi' politikası açısından Türkiye önemli bir yer tutarken, Soğuk Savaş'ın ardından Türkiye'nin Avrupalılığı sorgulanmaya ve bunun yerine de Orta

Doğu'nun önemli bir ülkesi olduğu söylemi dile getirilmeye başlanmıştır. Türkiye'yi NATO üyeliği ile Soğuk Savaş sırasında güvenilir bir partner olarak gören Avrupa³¹ yerine Türkiye'nin Orta Doğu'daki dengelerle ilgilenmesini dile getirmeye başlamış bir Avrupa'dan bahsedebiliriz.³² Türkiye'nin Orta Doğu ve Akdeniz'deki dış politikası ve komşuluk politikalarının genel olarak Kürt sorunu ve Kıbrıs sorunun etrafında şekillendiğini ve etkilendiğini görmekteyiz.³³ Özellikle Kürt sorunu Türk dış politikası, iç siyaset ve güvenlik politikalarının tam ortasında yer almaktadır.³⁴ Bu bağlamda Kürt sorunun çözümü Türkiye'nin bölgesel politikalarının ve çıkarlarının ana hattını oluşturmaktadır. Orta Doğu coğrafyası ve Akdeniz'de yaşanacak her türlü değişim Türk dış politikasını, güvenlik politikalarını ve iç siyasal dengeleri çok rahatlıkla etkileyebilecek kapasiteye sahiptir. Yunanistan ve Güney Kıbrıs'ın AB'ye üye olmasının ardından da Avrupalılaştırmış bir Kıbrıs meselesi sadece bölgesel politika açısından değil, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesi olan batılılaşma ve modernleşme sürecinin son adımı olan AB üyeliği açısından da olumsuz etkilemektedir. Ayrıca, AB'nin aksine, Türkiye'nin Akdeniz havzasına genel bir bakış açısı olmamıştır.³⁵ Hatta Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'nin Arap coğrafyası ile ilişkileri çok daha sınırlı olmuştur. Bu süreç özellikle 2000'li yıllarda AKP (Adalet ve Kalkınma Partisi) ile değişiklik kazandı. Aslında İsmail Cem ile başlayan komşularla devam eden sorunların çözümü ve barışçıl politikalar geliştirme özeni Ahmet Davutoğlu'nun "stratejik derinlik" ve "komşularla sıfır sorun" dış politika vizyonları ile daha aktif bir şekilde devam etmiştir. Bölge ülkeleri ile entegrasyonu sağlama ve Orta Doğu'daki sorunlarda arabulucu rolü olan bir dış politika hedeflenmiştir.

Arap dünyasında yaşanan ayaklanmaların zamanına baktığımızda aslında Türk dış politikasının sorunlu bir döneminde yaşandığı görmekteyiz. AB ile müzakere sürecinin başta Kıbrıs Sorunu kaynaklı olmak üzere neredeyse durma noktasında olduğu, İsrail ile gerilen ilişkilerinde Mayıs 2010'da Mavi Marmara filosuna yapılan saldırı ve dokuz Türkiye vatandaşının hayatını kaybetmesi sonrasında gerilimin daha da artması ve İran'ın nükleer silah üretmekteki arzusu gibi sorunlar birkaç örnektir. Bununla beraber aynı dönem ile birlikte bu krizlerden birçoğu Arap coğrafyasında Türkiye'nin popülaritesinin artmasına da neden olmuş-

³¹ Philip Robins, "Europe in the Middle East, or the Middle East in the Europe?", B. A. Roberson (ed.), *The Middle East and Europe*, London and New York, Routledge, 1998, s. 164.

³² Ibid., s. 157.

³³ Sevilay Kahraman, "Turkey and the European Union in the Middle East: Reconciling or Competing with Each Other?", *Turkish Studies*, Cilt 12, No. 4, s. 699.

³⁴ Ibid., s. 699.

³⁵ Ibid., s. 700.

tur. İsrail'in Gazze'ye 2006 yılındaki saldırısı ardından, İsrail karşıtı söylem ile başlayan ve ardından BM Güvenlik Konseyi'nde İran'a nükleer programından dolayı bir dizi yaptırım kararına Türkiye'nin veto oyu kullanması ile devam eden süreçlerden sonra Türkiye'de ve Batı medyasında Türk dış politikasında eksen kayması yaşandığı zamanın tartışılan önemli konusuydu. Bu tartışmada önemli bir nokta da kuşkusuz AB'nin Türkiye ile müzakerelerdeki soğuk tutumu da unutulmamalıdır. Bu nedenle değişen dış politika seçimleri ile Türkiye aslında AB dışındaki alternatiflerini test etme olanağını görmüştür. Fakat aynı Türkiye, Batı medyası tarafından Arap Baharı sonrasında bir rol model ülke olarak örneklendirilmeye başlandı. Bunun nedeni de Türkiye'nin Orta Doğu merkezli politikalarının batının bölge politikalarına tamamlayıcı bir role sahip olabilme kapasitesidir.

Türkiye'nin başarılı bölgesel politikaları AB'nin de bölgede daha başarılı olabilmesi anlamına gelecektir. Türkiye bir taraf seçmek zorunda değildir. Aksine Avrupa ile Orta Doğu arasında dengeli dış politika anlayışı ile hareket edilmelidir. Karşılıklı rekabet yerine, ortak çıkarlar doğrultusunda bölgenin daha istikrarlı hale gelebilmesi için Türkiye ile AB birbirlerini tamamlayıcı rol ile bölgede hareket etmelidirler. AB için Türkiye'nin önemi Orta Doğu'daki konumu sebebiyle enerji yolları açısından ve yeni pazarlara ulaşılabilmesi açısından çok önemlidir. Ayrıca güvenlik açısından Türkiye'nin sahip olduğu askeri güç ve yetenek bölgede etkin bir güç olmak isteyen AB için önemli derecede dikkate alınması gereken unsurlardan biridir.³⁶ Türkiye 75 milyonluk Müslüman nüfusuyla AB için bölgede çok önemli bir partnerdir. Avrupalılaştırmış Türk dış politikası yumuşak güç unsurları ile "komşularla sıfır sorun" politikasının dayandığı temeller ile bölge ülkelerinin demokratikleşme çabalarına katkı sunabilirdi. Fakat Türkiye'nin AB'nin Orta Doğu politikalarına katkısı çok sınırlıdır. Yaşanmakta olan Arap demokratik uyanışının ardından oluşacak siyasal ortamda AB-Türkiye ortaklığı her iki tarafında çıkarına olabilecektir. Fakat burada her şey tozpembe değildir. Türkiye'nin "sıfır sorun" politikası yaşanan süreç ile etkisini ve önemini kaybetmeye başlamıştır. AKP iktidar olduğu süreç boyunca Türk dış politikasını Orta Doğu, Balkanlar ve hatta Kafkaslarda yeniden konumlandırmıştır. Arap Baharı ile değişen dengeler, Ahmet Davutoğlu liderliğinde Türk dış politikasının da dengelerini derinden sarsmış ve söylemlerini değiştirmiştir.

Komşularla sıfır sorun politikası ile yakın komşular ile gelişen ilişkilere karşılık Türkiye'nin bölgede stratejik ilişkilere sahip olduğu İsrail ile ilişkiler tarihin en kötü yıllarını yaşamaktadır. "Stratejik derinlik" ve "komşularla sıfır sorun"

³⁶ Altınbaş, "Türkiye-AB-Orta Doğu", s. 35.

temalı politikanın ana hatlarını oluşturan bölge ülkeleri ile derinleşen bütünleşme ve sorunlu bölgelerde taraflar arasında arabuluculuk gibi rolleri tamamen ortadan kalktığı bir dönemi yaşamaktayız. Örneğin Hamas ve Fetih arasındaki bölünmüşlüğü sona erdirecek adımlarda Mübarek sonrası Mısır'ın arabuluculuğunun sonuçları liderlik etmektedir. Bölge ülkeleri ile bütünleşme yoluyla yumuşak güç unsurları kullanılarak yaratılmak istenen lider ülke olabilme amaçlı rolü, yerini sert güç yanlısı, tehditkâr ve Suriye örneğinde olduğu gibi Esad'a karşı müdahaleci bir role dönüşmüştür. Suriye ile karşılıklı olarak vizelerin kaldırılmasına, ekonomik bütünleşme adımlarına ve ortak bakanlar kurulu toplantılarına kadar gelişen ilişkiler, şuan çok derin sorunlar içindedir. İran, İsrail, Ermenistan ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi gibi ülkelerle ilişkiler gün geçtikçe daha da olumsuz bir hal almaktadır. Türkiye'nin bölgedeki halklar nezdinde popülaritesi artıyor olsa da güvenilirliğini sarsılmakta, bölgenin geleceğinin oluşumunda etkisi azaltılmaktadır. Burada AB bölge için kritik derecede önemli olan İsrail-Türkiye ilişkilerinin yumuşamasında arabuluculuk görevine soyunmalıdır. Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinin yumuşaması bölgenin en büyük meselesi olan birçok sorunun kaynağı İsrail-Filistin çatışmasının çözülmesi için çok önemlidir.

Arap coğrafyasında tek bir Türkiye algısı yoktur. Türkiye'nin güvenilirliği tekrardan sağlaması bölgede algılanan “yeni-Osmanlılık” temalı dış politika yerine bölgesel ve uluslar arası kuruluşlar ile işbirliği şeklinde olmalıdır. Türkiye ve AB'nin bölgesel çıkarları, sorunları ortaktır. Önemli sorunu da önceki otoriter rejimlerle kurulan dengeli ilişki Arap Baharı'ndan sonra reformistler ile nasıl sağlanacağıdır.³⁷ Bunu sağlarken de siyasal liberalleşme temel alınmalı, AB ile ortaklıklar kurup yumuşak güç unsurlarıyla bölgedeki demokratikleşme çabalarında daha aktif olunmalıdır. Türkiye- AB ortaklığı diğer başka uluslararası ve bölgesel güçlerin desteğini alacaktır. Türkiye Batılı müttefikleriyle aktif ortaklıklarını sıfır sorun ile geliştirdiği politikalar üzerinden kurarak Orta Doğu'nun gelişimine katkı sunabilir. Böylece bölgede bir anlamda Doğu ile Batı'nın politikalarının birleşimini sağlayabilir. Aksine yalnız, müdahaleci ve tehditkâr dış politika anlayışı ile bölgede aktif olmak mümkün değildir.

Suriye Belirsizliği Karşısında Türkiye'nin ve AB'nin Yaklaşımı

Suriye'nin Dera kentinde Mart 2011'de başlayan gösterilerin ardından geçen neredeyse iki yıllık sürecin ardından, rejimin geleceği belirsizliğini korumaktadır. Türkiye ise bu belirsizliğe, 9 Ağustos 2011 tarihinde Dış İşleri

³⁷ Kahraman, “Turkey and the European Union”, s. 706.

Davutoğlu'nun Şam ziyaretinin ardından, Esad'ı geçiş dönemine razı olmamasının ardından dahil oldu. Türkiye uluslararası arenada Suriye'deki rejim değişikliğinin liderliğini üstlenme çabalarıyla, ÖSO (Özgür Suriye Ordusu)'nun güçlenmesini sağlayacak politikalar yürütmeye başladı. Fakat Suriye'nin karmaşık yapısı ve diğer bölge ülkelerinden farkları dikkate alınmalıydı. Suriye'nin diğer Arap Ayaklanmaları'nın yaşandığı ülkelerden ve özellikle NATO'nun müdahalesine maruz kalmış Libya'dan temel farkları şunlardır.³⁸

- 1- Suriye, devlet olarak Libya gibi derme-çatma bir yapıya sahip değildir.
- 2- Suriye'nin savunma gücü Libya'dan çok daha üstündür.
- 3- Nüfus yoğunluğu ve savunma sisteminin konuşlandırılması bir askeri harekât sırasında çok sayıda sivil ölümlere yol açabilir.
- 4- Suriye konusunda uluslararası aktörlerin Libya'da verdikleri kararlar ve destek yoktur.

Bu nedenlerden dolayı ve ayrıca Rusya, Çin ve İran gibi aktörlerin Esad yanlısı tutumları, Suriye'ye karşı uluslararası müdahaleyi mümkün kılmamıştır. Türkiye, muhaliflerin yanında durarak Esad yönetimin hedef tahtasına girmiştir. Türkiye ile Suriye arasında 2000'lerin ikinci yarısında başlayan entegrasyon siyasetinin sonuna gelmiş, ilişkiler Suriye'nin Türk savaş uçağını düşürdüğü, Hatay'da sınır köylerinde yaşayan vatandaşların Suriye'de yaşanan çatışmaların Türkiye'ye sıçramasından dolayı öldüğü, Türkiye'nin Suriyeli muhalifleri silahlandırdığı ve Meclis'ten Suriye'ye müdahaleye onay veren tezkerenin çıktığı bir evreye gelmiştir.

AB ile Türkiye'nin Suriye'nin geleceği hakkındaki senaryoları benzerdir. AB ile Türkiye'nin öngördüğü Suriye geleceğinde Esad'ın yeri yoktur. AB, Suriye rejimin halkına uyguladığı şiddet nedeniyle, Suriye hakkında 15 Ekim 2012 tarihi itibarıyla 19 kez yaptırım kararı almıştır. Bu kararlar içerisinde Beşar Esad'ın tüm ailesi ve ayrıca 181 yetkilinin kara listeye alınması, hesaplarının durdurulması, seyahat yasağı getirilmesi önemli yaptırımlardır.³⁹ Ayrıca Suriye'ye silah ve finansman sağlayan iki şirketin AB'deki mal varlıklarının durdurulması ve en önemli yaptırımların başında gelen, daha önce mal varlıkları dondurulan Suriye Havayollarına ait uçakların AB havalimanlarını kullanılması yasaklanması da diğer önemli yaptırımlardır. Türkiye'nin de hava sahasını Suriyeli uçaklara kapattığı göz önüne aldığımızda AB ile Türkiye'nin Suriye krizindeki Esad'a karşı olan tutumları benzer olmakla beraber, AB'nin tutumu Türkiye kadar saldırgan

³⁸ Emre Kongar, *ABD'nin Siyasal İslam'la Dansı*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2012, s. 141.

³⁹ *Hürriyet Planet*, 16 Ekim 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/planet/21700970.asp> (Erişim Tarihi: 3 Kasım 2012).

ve tehditkâr olmamaktadır. Kasım ayında Katar'ın öncülüğünde kurulan ve Türkiye'nin liderliğiyle kurulan SUK (Suriye Ulusal Konseyi)'un yerini alarak, muhalif grupları tek çatı halinde toplayan SMDK (Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu), AB ve Türkiye tarafından Suriye halkının meşru temsilcisi olarak tanınmıştır.

Hangi Türkiye Model Ülke Olabilir?

Arap Baharı olarak adlandırılan ve yaşanmakta olan değişim hareketleri ile ortaya çıkan görüşlerden biri de, bu değişimlerin yaşanmakta olduğu Arap devletlerinin Türkiye'yi takip ederek dönüşümlerini sağlayabileceği görüşüdür. 2011 yılının Eylül ayının ortalarındaki dört günlük bölge turunda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan AKP'nin ülke içindeki artan otoriterleşmesine ve Kürt sorununa karşı artan baskıcı siyasetine karşın, bölge ülkelerine Türkiye'yi takip edilecek bir model olarak sunmuştur.⁴⁰ Bölgede tek bir Türkiye algısı olmadığı gibi pratikte de tek bir Türkiye modelinden söz edemeyiz. Türkiye modelinden algılanan liberal ekonomi, asker-sivil ilişkisi, ılımlı-İslami bir parti örneği, aktif bölgesel dış politika ya da Batı ile doğu arasındaki denge rolü müdür? Yoksa bunların hepsinin bir arada olması mı? Türkiye'nin "model" olarak anılmasının önündeki engellerden bir kaçışunlardır.⁴¹

- 1- Arap olmaması,
- 2- Mısır'ın Orta Doğu'nun liderliği iddiası,
- 3- İslam aleminin tarihsel, kültürel, siyasal yapısı ve bu yapı içerisinde Arap Baharı'yla daha da güç kazanmış olan Müslüman Kardeşler örgütünün laik demokrasiye, dolayısıyla Türkiye'ye soğuk bakması,
- 4- NATO üyeliği ve ABD çizgisindeki Türk dış politikasıdır.

Bölge ülkelerinin yapıları farklılık gösterdiği için tek bir Türkiye modelinin bölgede algılanması çok güçtür. Türkiye'nin Arap dünyasında popüler olmaya başlaması, örneğin TV dizilerinin büyük ilgi görmesi, Türkiye modelinin benimsendiği anlamına gelmez.⁴²

Ordunun rolü yaşanan dönüşümlerde Tunus'ta ya da Mısır'da farklılık göstermektedir. Bununla birlikte siyasal İslam'ı benimseyen akımlarında politika-

⁴⁰ *Arab Weakening boots Turkey's Confidence*, Strategic Comments, The International Institute For Strategic Studies, Cilt 17, No. 36, 2011, s. 1-3.

⁴¹ Kongar, "ABD'nin Siyasal İslam'la Dansı", s. 204

⁴² Sami Kohen, "Türk Modeli Araplar İçin İyi mi, Kötü mü?", *Milliyet*, 14 Ocak 2012, s. 18.

ları ve istekleri farklıdır. Ayrıca eğer illa ki Türkiye modelinden bahsetmemiz gerekiyorsa da bunun oluşmasının doksan yıl ve çok zor süreçler ile gerçekleştiği unutulmamalıdır. Türkiye modelinden kastedilen AKP'nin model olabilmesi için daha çok ilk dönem (2002-2007) politikalarının geçerliliği olabilir. Türkiye'nin içinde bulunduğu kutuplaşmış bir iç siyasi yapı ile AKP'nin demokrasi ve meşruluk sorunu vardır. Daha da otoriter sisteme doğru kayan bir Türkiye, Orta Doğu'da model ülke işlevi göremeyecektir. Gözaltına alınan ve tutuklanan gazeteci ve akademisyenlerin çokluğu, ifade özgürlüğünün kısıtlanması, yargının siyasallaşması, tutukluluk sürelerinin uzunluğu gibi temel sorunlar ile demokratikleşmesini tamamlayamamış bir Türkiye, bölgede model olmak adına önemli bir ülke olmasına rağmen aynı zamanda da sorunlu bir ülkedir.

Türkiye'nin yaşamış olduğu demokratikleşme adına yapılan önemli adımların 2002-2007 yılları arasında AB sürecinin hızlanması ile doğru orantılılık arz etmiştir. Bunun kuşkusuz sebebi AB üyeliği hedefinin Türkiye'nin demokratikleşmesi için itici bir güç işlevi görmüş olmasıdır. Özellikle AB müzakere sürecinin yavaşlaması ve durma noktasına gelmesiyle birlikte AKP'nin de Orta Doğu merkezli politikaları benimsemesiyle AB desteği dramatik olarak azalmış bunun yerine radikal İslami ülkelere -İran gibi- destek artmıştır.⁴³ Tabii değinmekte fayda olunan olgu Türkiye-İran ilişkileri, BM Güvenlik Konseyi'nde Türkiye'nin İran yanlısı siyasetinin ardındaki dönemde yaşanan NATO'nun füze kalkanı kararı ve Suriye kriziyle birlikte bir kriz dönemi yaşamaktadır. Fakat Türkiye ile İran arasındaki bu dönemsel ilişki bozukluğu Türkiye'nin yüzünü tekrardan Batı'ya döndüğünün kanıtı değildir.

AB'nin rolü Türkiye için hala çok önemlidir, Orta Doğu'da kuşkusuz Türkiye için önemlidir fakat hiçbir şekilde AB'nin yerini alamaz. Bu sadece siyasal anlamda değil ekonomik anlamda da böyledir. Her ne kadar AB büyük bir ekonomik kriz içindeyse de Türkiye'nin ana ticari ortağıdır. AB istatistik kurumu Eurostat'ın verilerine göre geçen yıl Türkiye-AB ihracat pazarının % 12 artışla 47,6 milyar avroya çıkmış, ithalat pazarı da % 19 artışla 72,7 milyar avroya ulaşmıştır.⁴⁴ Yani toplamda 120.3 milyar avroluk alternatifi yakın zamanda oluşamayacak bir ticari ilişkiye sahiptir Türkiye-AB ilişkileri ve bunun değişmesi yakın zamanda pek mümkün gözükmemektedir. Ayrıca AB yönünden de Türkiye'nin İslam alemi için, İslam'a kaymış bir "model olması" hiç de cazip değildir, çünkü o

⁴³ Bozdağlıoğlu, "Modernity, Identity and Turkey's", s. 71

⁴⁴<http://ekonomi.milliyet.com.tr/turkiye-ab-nin-6-inci-buyuk-ticaret-ortagi-oldu/ekonomi/ekonomi-detay/16.03.2012/1516218/default.htm> (Erişim Tarihi: 16 Mart 2012).

zaman Türkiye demokrasi ve insan hakları gibi değerlerini tümüyle yitirebilir.⁴⁵ Türkiye'nin Orta Doğu'da model ülke olabilmesi değerler ve normlar anlamında ne kadar Avrupalılaştığı ile doğru orantılıdır. Bu yüzdendir ki Türkiye AB ya da Orta Doğu arasında bir seçim yapmak zorunda değil aksine bu iki bölge arasında siyasal, ekonomik ve kültürel anlamda bir ortaklığın oluşmasında başlangıç bir rol edinmelidir.

Sonuç

Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da Tunus ile başlayan demokratikleşme temalı ayaklanmaların yarattığı yeni bir dönem başlamıştır. Bu yeni dönemin sonu kesin bir sonucu barındırmamaktadır. Dönüşümün sonu tatsız şekilde sonuçlanmaması için bölge ülkeleri ile uluslararası aktörlerin ortak politikalar geliştirmesi gerekmektedir. Bunlardan biri de bölgeye olan yakınlığı ve çıkarları doğrultusunda AB'dir. Orta Doğu, Akdeniz ve Kuzey Afrika bölgesi AB için stratejik değere sahip bir coğrafyadır. Bu bağlamda da AB 1960'ların ortalarından, hemen kurulduğu yıllardan beri bölge için politikalar geliştirmiştir. Fakat bu ayaklanmaların ardından yepyeni bir paradigmaya ihtiyaç vardır. Avrupa-Akdeniz Ortaklığı gibi bölgesel, Komşuluk Politikası gibi farklı bir iki taraflılık ya da Akdeniz için Birlik gibi proje tabanlı ekonomik liberalleşme hedefli politikalar yerine bölgesel politikaların ikili politikalar ile desteklendiği ortaklıklar ile süreç yürütülmelidir.

Genel anlamda bölgenin ihtiyaçları benzer iken, ülkelerin farklı iç dinamiklerinden dolayı, birbirinden farklı ihtiyaçların dikkate alındığı politikalar geliştirilmelidir. Bölgesel ve ikili politikaların ortaklığı olarak kavramsallaştırabileceğimiz bu anlayışın başarılı olma olasılığı daha fazladır. Bölgenin temel ihtiyaçları birbirine benzerdir. İş yaratma, barınma, gelir dağılımındaki dengesizlik gibi sorunlar bölgesel ekonomik bütünleşme anlayışı ile çözümlenebilir. Fakat siyasal yapılar ve sorunları her bir ülke için farklılık göstermektedir. Bu nedenle genel bir çerçeve altında, ikili politikalar ile bölgenin demokratikleşmesine katkı sunulabilir.

Tunus ile Libya ya da Suriye ile Yemen için aynı siyasal beklentiler ile başlanan politikalar kuşkusuz başarılı olamayacaktır. Burada da Türkiye gibi bölgede etkin olabilecek devletler veya organizasyonlar ile koordineli şekilde hareket edilmelidir. Bu koordinasyon da politik liberalleşme hedefinde olmalıdır. Türkiye ile müzakere sürecini hızlandırmış bir AB bölgede daha kolay kabul görebilecek

⁴⁵ Kongar, "ABD'nin Siyasal İslam'la Dansı", s. 185.

yapıya sahip olacaktır. Ayrıca Türkiye'nin AB dış politikasına katkısının da artması, bölgeye yapılacak ortak ziyaretler, demokratik kurumların inşası için düzenlenecek ortak konferanslar ile Türkiye'nin Avrupa Savunma ajansına katılması AB ve Türkiye için bölgesel aktör olmak adına önemli adımlar olacaktır.

Neo-liberal öncelikli, ekonomi tabanlı politikalar yıllardan beri bölgeye uygulanmakta ve başarısız olunmaktadır. Bunun yerine öncelik demokratikleşmeye verilmeli ve bir nevi ne kadar demokratik standartlara yakın olunursa o kadar ekonomik gelişme olacağı bölgeye aşılmalıdır. Dünyada ulus-devlet aşılırken, Orta Doğu'da ulus-devlet dahi olamamış ülkelerin dönüşüm süreçlerinin çok zor olacağı bir dönemden geçmekteyiz. Bölgenin istikrarsızlaşması bütün olarak uluslararası sistemdeki dengeleri sarsabilecektir. Bu nedenle AB, 11 Eylül sonrası politikalarından vazgeçip bölgede demokrasi kaynaklı, insani değerler üzerinden istikrar yaratmaya yardımcı politikalar geliştirmelidir. Ekonomik gelişme kaynaklı istikrarlar kalıcı olmamıştır ve olamayacaktır.

KAYNAKÇA

“Arab Weakening boots Turkey’s Confidence, Strategic Comments”, *The International Institute For Strategic Studies*, Cilt 17, No. 36, 2011, s. 1-3.

Barcelona Declaration and Euro-Mediterranean Partnership, Barselona, Avrupa Birliği, Kasım 1995, http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations/relations_with_third_countries/mediterranean_partner_countries/r15001_en.htm.

Euronews, “İsrail Doğu Kudüs’e 1300 Yeni Konut Onayı Verdi”, 9 Aralık 2010, <http://tr.euronews.net/2010/11/09/israil-dogu-kudus-e-1300-yeni-konut-onayi-verdi/>

Partnership for Democracy and Shared Prosperity with the Southern Mediterranean, Brüksel, Avrupa Komisyonu, Mart 2011, http://eeas.europa.eu/euromed/docs/com2011_200_en.pdf,

Altan, Mehmet, “Yunanistan Türkiye’ye Fark mı Atıyor?”, *Star*, 7 Kasım 2011.

Altınbaş, Deniz, “Türkiye-AB-Orta Doğu Üçgeni”, *Akademik Orta Doğu*, Cilt 4, No. 2, 2010, s. 23-48.

Bichi, Federica, “The Union for Mediterranean, or the Changing Context of Euro-Mediterranean Relations”, *Mediterranean Politics*, Cilt 16, No. 1, 2011, s. 3-19

Biçer, Savaş, “Avrupa Birliği’nin Akdeniz Politikası ve Barselona Süreci”, Beril Dedeoğlu (der.), *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, İstanbul, Boyut Yayınları, s. 401-405.

Bozdağlıoğlu, Yücel, “Modernity, Identity and Turkey’s Foreign Policy”, *Insight Turkey*, Cilt 10, No. 1, 2008, s. 55-75.

Dokos, Thanos, “NATO’s Mediterranean Dialogue: Prospects and Policy Recommendations” *ELIAMEP Policy Paper No 3*, 2003.

Hale, William, “Human Rights and Turkey’s EU Accession Process: Internal and External Dynamics, 2005-10”, *South European Society and Politics*, Cilt 16, No. 2, 2011, s. 323-333.

Hollis, Rosemary, "Europe and the Middle East: Has the EU Missed its Moment of Opportunity?", *Ortadoğu Etüdüleri*, Cilt 2, No. 2, 2011, s. 33-56.

Kahraman, Sevilay, "Turkey and the European Union in the Middle East: Reconciling or Competing with Each Other?", *Turkish Studies*, Cilt 12, No. 4, s. 699-716.

Karan, Ceyda, "Sarkozy'nin 'Cheval'i ve Akdeniz Birliği", *Radikal*, 16 Temmuz 2007.

Kohen, Sami, "Türkiye Modeli Araplar için İyi mi, Kötü mü?", *Milliyet*, 14 Ocak 2012.

Kongar, Emre, *ABD'nin Siyasal İslam'la Dansı*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2012.

Kutlay, Mustafa ve Osman Bahadır Dinçer, "Arap Baharı, Türkiye-AB İşbirliğini Yeniden Ateşler mi?", *Analist*, Yıl 1, No. 3, s. 12-23.

Nello, Susan Senior, *The European Union. Economics, Policies and History*, Berkshire, The McGraw-Hill Education, 2005.

Perthes, Volker, "Europe and the Arab Spring", *Survival*, Cilt 53, No. 6, 2011, s. 73-84.

Robins, Philip, "Europe in the Middle East, or the Middle East in the Europe?", B. A. Roberson (ed.), *The Middle East and Europe*, Londra ve New York, Routledge, 1998, s. 151-168.

Schlumberger, Oliver, "The Ties that do not Bind: The Union for the Mediterranean and Future of Euro-Arab Relations", *Mediterranean Politics*, Cilt 16, No. 1, 2011, s. 135-153.

Schumacher, Tobias, "The EU and the Arab Spring: Between Spectatorship and Actorness", *Insight Turkey*, Cilt 13, No. 3, 2011, s. 107-119.

Solana, Javier, "A Secure Europe in a Better World, European Security Strategy," Brüksel, Avrupa Birliği, Aralık 2003.

Tocci, Nathelie ve Jean-Pierre Cassarino, “*Rethinking the EU’s Mediterranean Policies Post-1/11*”, Working Papers, Rome, Instituto Affari Internazionali, March 2011.

Tüysüzoğlu, Göktürk, “Irak Bölünmenin Eşiğinden”, *Radikal*, 14 Ocak 2012.

Youngs, Richard ve Ana Echagüe, “Europe, the Mediterranean, the Middle East and the Need for Triangulation”, *The International Spectator*, Cilt 45, No. 3, s. 27-39.